

Zachar Péter Krisztián

A demokratikus átmenet és a magyar gazdasági kamarák

A magyar gazdasági kamarai rendszer komoly történelmi múltra és mindezzel összefüggésben látványos, fontos eredményekre, sikerekre tekinthet vissza.¹ Hazánkban a gazdasági önkormányzatok a polgári átalakulás termékeinek tekinthetők és a 19. században fontos kezdeményezésekkel, alapvető újításokkal járultak hozzá a modern, alapvetően kapitalista jellegű gazdaság kialakításához, működtetéséhez, esetleges problémáinak kezeléséhez.² A 20. század első felében pedig a válságok által sújtott magyar állam talpra állásában, előbb a trianoni trauma³, majd a gazdaság világválság⁴, ezt követően a terület-visszacsatolások, majd végül a háború okozta kihívások kezelésében játszottak fő szerepet.⁵ Magyarország önrendelkezésének megszűnésével előbb a hungarista mozgalom diktálta szélsőjobboldali elnyomás, majd a kommunista ideológia által vezérelt szélsőbaloldali diktatúra igyekezett a polgári önrendelkezés eme fontos intézményeit irányítása alá vonni és megszüntetni. Az elnevezés maga mégsem tűnhetett el teljesen: a nyugat-európai gazdasági kapcsolatok életben tartása szempontjából elengedhetetlennek mutatkozott egy Magyar Kereskedelmi Kamara nevet viselő, de az állami és pártvezetés által kézi vezérelt, a külkereskedelem elősegítésére fenntartott intézmény. A későbbiekben az ország gazdasági átalakulásának hatására és a politikai rendszer megroppanásának következményeként az 1985. évi 11. sz. Elnöki Tanács által kiadott törvényerejű rendelettel létrehozták a Magyar Gazdasági Kamarát. A bővülő tagsággal és funkciókkal rendelkező, de még mindig fontos pártfunkcionáriusok által (is) vezetett szervezet fontos szerepet játszott a gazdasági rendszerváltoztatás előkészítésében, még úgy is, hogy a tényleges döntéshozatalba és az irányításba a Tervhivatal, illetve a Gazdasági Minisztérium még a Grósz-érában sem engedett beleszólást.⁶

A változás csak a nyolcvanas évek legvégén következett be, a rendszerváltoztatás nyomvonalán⁷ 1988-ban került megalkotásra a Társasági Törvény, mely lefektette az új gazdaságba való átmenetet. Valójában az új kamarai törvény 1994-es megalkotásáig ez volt az egyetlen olyan jogszabály, amely a gazdaság egészére nézve alkotott kódexet. Ugyancsak meghatározó, a civil önszerveződések tekintetében kiinduló pontnak tekintendő jogszabályt jelent a rendszerváltoztatás folyamatában az egyesülési törvény. Ennek parlamenti elfogadása nyomán széleskörű egyesületi és önszerveződési életet indulhatott meg, mely kihatott a kamarákra is. Az 1989. évi II. törvénycikk ugyanis kimondta, hogy „mindenkinek joga van arra, hogy másokkal szervezeteket, illetőleg közösségeket hozzon létre vagy azok tevékenységében részt vegyen”.⁸

A rendszerváltoztatással párhuzamosan egyre több helyen jelent meg annak igénye, hogy a kamarai alapfunkciókat önálló regionális szervek lássák el és azok képesek legyenek a térség teljes vállalkozói spektrumát átfogni. Így indult meg a gazdaságilag és jogilag is önálló, saját alapszabállyal rendelkező regionális gazdasági érdekképviselők kiépítése. Így a korábbi

érdekképviselések mellett számos új szervezet jelent meg és megindult egyfajta „legitimitás háború”⁹ az új és a régi gyökerekből kinövő közt. 1993-ra már több mint 100 szervezet nevezte magát Magyarországon valamilyen „kamarának”.¹⁰ A legjelentősebb problémát az jelentette, hogy ezek az érdekképviselőkre törekvő szervezetek viszont nem rendelkeztek sem megfelelő eszközrendszerrel, sem pedig olyan politikai tőkével, mellyel hatékonyan és egységesen tudtak volna fellépni. Sokkal inkább a széthúzás és a vetélkedés volt meghatározó (nem egyszer durva hangnemtől kísérve) az egyes szervezetek között.¹¹

A megváltozott gazdasági körülmények hatására, a tervgazdálkodásról a piacgazdaságba való átmenetben természetes módon a regionálisan szervezett, az egyesülési törvény alapján álló kereskedelmi és iparkamarák is igyekeztek saját profiljukat átalakítani. Nem véletlenül, hiszen a magánjogi rendszer érdekképviselői között erőteljes versenyhelyzet jött létre és az új regionális gazdasági önszerveződések igyekeztek tagságukat – az apparátus megfelelő kiépítése után – elsődlegesen szolgáltatások révén bővíteni. Ennek ellenére elmondható, hogy viszonylag szűk maradt a tagok köre és a kamarai működés minősége is igen nagy eltéréseket mutatott. Így számos kamara esetében korlátozott maradt annak „képessége a központi vagy a regionális döntéshozatal összefogott befolyásolására”.¹²

Különösen igaz volt ez a kormányzat viszonylatában: maga a rendszerváltoztatást követő első, demokratikusan megválasztott kabinet, az Antall-kormány ab ovo azt a nézetet vallotta, hogy „a szilárd parlamenti többséggel rendelkező végrehajtó hatalom jogosult kizárólagosan – s ehhez kellő autoritással is rendelkezik – a döntések meghozatalára a gazdasági rendszerváltás alapvető kérdéseiben”.¹³ Ennek a hozzáállásnak természetes táptalaját jelentette, hogy a gazdasági elit meghatározó része még az államszocialista rendszerben került vállalatvezetői pozícióba, így nem bízott bennük az új politikai vezető réteg. A legtöbb területen nem kérték ki az egyesületi kamarák véleményét, vagy nem vették azt figyelembe.¹⁴ Ebből fakadóan a kormányzatnak nem volt átfogó és egységes koncepciója a gazdasági érdekképviselésekkel szemben sem, nem látott számukra meghatározó szerepet az ország társadalmi-gazdaságpolitikai irányításában. A kormányprogramban is mindösszesen egy jóindulatú, ámde passzív kooperáció képe sejlett fel, miszerint a kormányzat hivatott elősegíteni a munkavállalók és munkaadók egymás közötti (autonóm) párbeszédét.¹⁵ A kabinet számára egyértelmű volt: csak a szigorúan ellenőrizhető állami bürokrácia és a hierarchikus viszonyrendszer garantálhatja a gazdasági rendszerváltás sikerét, így mindösszesen egy Érdekegyeztető Tanács felállításába és annak háromoldalú (tripartit munkaadói, munkavállalói és kormányzati) tárgyalásainak intézményesítésébe ment bele.¹⁶

Az új munkaadói érdekképviselések formálódásának időszakában – amikor maguk a gazdasági aktorok is jelentős változáson mentek át – a kormányzat ugyanakkor elősegíthette volna a gazdasági önkormányzatok fejlődését: helyi, szakmai és országos szintű (neokorporatista) egyeztetési fórumok létrehozásával növelhette volna ezek befolyását, szerepét és együttműködési képességét.¹⁷ Ez azonban nem következett be, a kormányzat sem az újonnan formálódó érdekképviselések legitimitását, sem tagtoborzó képességét, sem pedig a munkaadói/vállalkozói réteg önszerveződését nem támogatta a pozitív diszkrimináció egyetlen eszközével sem. Míg a kamarák számos alkalommal felvetették egy az érdekképviselőket a törvényhozás munkájába bevonó parlamenti rendszer kiépítését

(második kamara/felsőház) és követelték egy érdekképviselési törvény megalkotását, az Antall-kormány 1991-re eldöntötte: „nem tartja szükségesnek jogi eszközökkel megkötni saját kezét azzal kapcsolatban, mikor, kivel, milyen alapon és miről tárgyal”.¹⁸ Így a gazdasági önkormányzatok a privatizációs folyamatokban, a gazdasági és szociális kérdések tárgyalásában minimális befolyással rendelkeztek. A helyzetet csak tovább színesítette, hogy a korabeli Munkaügyi Minisztérium élére a Kiszegedapárt politikusa került, és elemzések szerint ez volt az egyetlen politikai erő, melynek nem volt ideológiája arról, mi is történjen az érdekképviselésekkel (különösen természetesen a munkavállalói oldal, a szakszervezetek még inkább változó képviselőivel).¹⁹ Így a kamarák alapvetően önmagukra voltak utalva saját gazdasági-társadalmi szerepük megteremtése terén.

Az átalakuló kamarai rendszer elsődleges feladata az adminisztráció és apparátus kiépítése, valamint a taglétszám növelése volt. Alapvetően fontosnak mutatkozott a külkapcsolatok kiépítése, főleg a hagyományos desztinációk irányában. Így például a Bécsi Kereskedelmi és Iparkamarával folytatott együttműködés rendkívüli jelentőségű volt a budapesti kamara fejlődése szempontjából: Bécsből érkezett a budapesti kamarai hivatal teljes korszerű irodatechnikai berendezése, valamint a bécsi kamarai könyvtár számos 19. századi eredeti kamarai dokumentummal ajándékozta meg az érdekképviselőt. A szintén fontos partner, Amszterdam pedig a kamara informatikai rendszerének kiépítését vállalta magára.²⁰

Az érdekvérvényesítési lehetőségek bővítése érdekében került létrehozásra például a központi helyet elfoglaló Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (BKIK) kebelében két vállalkozói klub is, melyek a vállalkozói, vállalatvezetői réteg és a politikum párbeszédének, illetve a nemzetközi kapcsolatok kialakulásának helyszínévé válhattak. Kimondottan a nagyobb vállalatokat tömörítette a Római Parton rendszeresen megrendezett „Business Club”, míg a kis- és középvállalkozások az angyal földi Béke úton a „Silver Club” keretében találkoztak.²¹ Mindemellett a kamara szolgáltatásainak körébe tartozott a Budapest Business Journal elindítása, valamint a Világgazdaság című napilap mellékleteként minden második héten kiadott információs kamarai kiadvány. Ugyancsak a fővárosi érdekképviselőhöz fűződik a Baross Gábor Vállalkozási Alapítvány és a Magyar Menedzsment Intézet Alapítvány életre hívása.²²

Az új feltételrendszerhez való alkalmazkodást jelentette mindennek nyomán az összes kamara részéről a tradicionális kamarai oktatási feladatok revideálása és hozzáigazítása az új piaci mechanizmusokhoz. Így már 1989 után megfigyelhető volt, hogy a gazdasági egyesületi érdekképviselések szerepet kaptak a szakképzés országos irányításában döntés-előkészítőként, valamint véleményező tagként. Emellett meghatározták azoknak a szakképzéseknek körét, amelyekre mesterképzés folytatható, illetőleg mestervizsgáztatás szervezhető és a kamarák dolgozták ki ezek pontos követelménykatalógusát. Természetes módon – hagyományaihoz illeszkedve – a kamarák részt vettek a szakmai vizsgabizottságok munkájában és az egyes szakképzési pályázatok véleményezésében. Regisztrációjuk révén a gazdasági önkormányzatok is teljes körű információkkal rendelkeztek a gyakorlati képzést végző vállalatokról, ezek szakmai felügyeletét a kamarák látták el és támogatták a tanulószerveződéssel végzett gyakorlati képzések elterjedését.²³ Ami a legfeltűnőbb a korábbi – polgári – korszak kamarai tevékenységével való összehasonlításban, az mindenképpen a

szakmai továbbképzések szervezésének és intézményrendszerének a hiánya az érdekképviselők munkájában.

A rendszerváltoztatás éveiben megfigyelhető, hogy az ország egészét regionális alapon, decentralizált módon lefedő gazdasági kamarai rendszer mellett megjelentek új és kimondottan egy-egy szakmai kört képviselő gazdasági érdekképviselők is. Ebben a helyzetben fokozatosan jelentkeztek azok a hátrányok és problémák, melyek az érdekképviselői szervezetek és a kamarai szervezetek közötti elhatárolás hiányából, illetve az egész gazdaságot a teljes reprezentáció alapján megjelenítő kamarai rendszer hiányából adódtak a magyar gazdaság számára. Itt mutatkoztak meg az Antall-kormány részéről folytatott gazdasági érdekképviselőkkel kapcsolatos politika hiátusai. Egyértelművé vált, hogy a piacgazdaságba való átmenet és az új (gazdaság)politikai kurzus megalapozása tekintetében is célszerű lett volna a szomszédos Ausztria vagy az oly sok tekintetben példaként funkcionáló Németország mintájának követése: a vállalkozói/munkaadói érdekszervezetek erőteljes bevonása a szociális-gazdasági kérdések rendezésébe és ezáltal a gazdasági érdekképviselők önszabályozó tevékenységének kiaknázása a gazdasági életbe történő állami beavatkozás csökkentése érdekében. Eme felismerések nyomán indult meg egy új kamarai szerepvállalás kidolgozása.

Ez az igény a kamarák oldaláról is jelentkezett, hiszen az adott feltételrendszer keretei között folyamatosan bővülő tagságuk nemcsak a nagyvállalkozókra, de a kis- és középvállalatokra, valamint a kézművesekre és kisiparosokra is kiterjedt, ezáltal az ország munkaadóinak és gazdálkodóinak nagy részét sikerült lefedni. A kamarákra váró feladatok első konkrét megfogalmazására a BKIK második közgyűlésén került sor, amely a történelmi hagyományokra alapozva és a budapesti kamara tradicionális vezető szerepét mutatva, országos szinten fogalmazott meg elvárásokat és feladatokat a jövő kamarái számára.²⁴ Ennek nyomán alakult ki az a terv, mely a kialakuló félben lévő új kamarai rendszerre vár és amelyet a kamarák és régiók első Közép-Európa-konferenciáján tártak a szakmai közvélemény elé. Az új a tervek szerint a már köztestületi jelleggel felruházott kamaráknak részt kell venniük a megindult privatizációban, vagyis állami ingatlanok tulajdonjogát és/vagy használatát kell megszerezniük, különösen saját ingatlanvagyonuk biztosítása, továbbá a vásár- és üzletközpontok hasznosítása érdekében. A kamaráknak a jövőben alapvető szerep jutna a közvetlen gazdaságirányításban az állami feladatok decentralizálásával és átvételével (így a kereskedelem- és gazdaságfejlesztés, a szakképzés, a vállalkozásokat ösztönző rendszerek, valamint a cégregisztráció terén). Szorosan kapcsolódna ehhez a különböző – már részben az Európai Unió által nyújtott – vállalkozást és a szakmai képzést segítő támogatási programok átvétele a kormányzatszervektől és új, úgynevezett additív közvetlen kamarai támogatási források bevonása a kamarák nemzetközi kapcsolatai révén. Ugyancsak feladatként fogalmazódott meg az érdekképviselők közötti párbeszédben, valamint a nemzetközi kamarai rendszerben a magyar kamarai tagság érdekeinek megjelenítése, továbbá a kamarák, az állami intézmények és a helyi önkormányzatok közötti kooperáció megteremtése.²⁵ Mindeme kérdéseket végül egy új kamarai törvény orvosolta.

A nagy váltásra az új, köztestületi kamarák törvényi szabályozásával került sor. Ehhez az alapot az 1993. évi XCII. törvény szolgáltatta, mely módosította a Polgári Törvénykönyvet és

bevezette a magyar jogrendbe a köztestületek fogalmát.²⁶ Majd ezt követően megindult az új gazdasági kamarákról szóló törvény kidolgozása is. A folyamat során egyedül a Kiszgazdapárt volt szinte „ellenséges” az új kamarai struktúrákat illetően. A többi párt és a közigazgatás, különösen az igazságügyi minisztérium részéről Gadó Gábor főosztályvezető és Gilyán György az ipari és kereskedelmi minisztérium főosztályvezetője pozitívan álltak hozzá a kamarákhoz. Az egyeztetési folyamatokban az egyes pártok oldaláról részt vett Bod Péter Ákos, Kádár Béla, Takácsi Gyula (MDF), Soós Károly (SzDSz), Varga Mihály, Kósa Lajos és Urbán László (Fidesz), valamint Pál László későbbi ipari miniszter (MSZP). A kamarák képviselésében többek között Révész Péter jogász és Badacsonyi Gábor a BKIK titkára, valamint a Magyar Gazdasági Kamara főtitkára, Dunai Péter vettek részt.²⁷ Az 1994 márciusában kihirdetett új kamarai törvény, melyet a parlament ellenszavazat nélkül (!) fogadott el a közép-kelet-európai térség egyik legkomplexebb kamarai szabályozását és érdekképviselési rendszerét hozta létre. Ez volt a hazai gazdasági kamarák rendszerének második jogtörténeti átfogó szabályozása, mely 1994. április 6-án lépett életbe. A törvény rendelkezése értelmében három kamarai szervezet állt fel mind megyei, mind országos szinten: a kereskedelmi és iparkamarák, a kézműves kamarák és az agrárkamarák.

A törvény leglényegesebb szabályozása abban fogható meg, hogy visszaadta a kamarák köztestületi jellegét, mellyel már a két világháború közötti Magyarországon is rendelkeztek, és „nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő színvonalon”²⁸ rögzítette autonómiájukat. A törvény indoklása értelmében az új kamarai struktúrákra elsődlegesen azért volt szükség, mert ezen intézményeknek „nagy szerepük van a gazdaságfejlődés előmozdításában”, valamint a „gazdasági tevékenységet folytatók általános, együttes érdekeinek érvényre juttatásában”.²⁹ Mindemellett a törvényt létrehozók véleménye szerint a kamarák hozzájárulnak a piaci magatartás tisztességének megteremtéséhez és megőrzéséhez, valamint a gazdasággal összefüggő öngazgatási feladatok ellátásához is és ezzel a központi kormányzatot tehermentesítik.³⁰ (Nem véletlen az a felismerés, hogy a minden bizonnyal leghatékonyabb és legolcsóbb közigazgatási forma mindig az érdekeltek demokratikus és autonóm öngazgatása révén valósulhat meg.) Az 1994. évi magyar kamarai törvény minden ismervét megvalósította egy modern, korszerű, demokratikus, ugyanakkor a neokorporatizmus intézményi struktúráiba illeszkedő érdekképviselési modellnek. A kötelező tagság és a köztestületi jelleg révén sikerült az egyes szakmai, vagy ágazati érdekeket háttérbe szorítva konszenzusos érdekképviselésre törekedni és ezáltal a gazdasági szféra egészét megjeleníteni a kormányzattal, illetve a helyi politikummal folytatandó dialógus-folyamatokban. Ez fejeződött ki a törvényi szabályozásban is, miszerint a gazdasági kamarák „a gazdasági tevékenységet folytatók általános, együttes érdekeinek érvényesítése céljából”³¹ fejtik ki tevékenységüket és ezzel párhuzamosan „ágazati, szakmai, munkáltatói és munkavállalói érdekképviselést nem láthatnak el”³². Ennek a szabályozásnak ellenére és noha a törvény a kamarák és az érdekképviselések intézményi elhatárolásából indul ki, beszélhetünk a kamarák érdekképviselési funkciójáról is, hiszen a kamarák választott testületeiben valósul meg a piac átfogó és arányos gazdasági súly szerinti képviselése, vagyis egy alulról építkező, decentralizált és állami befolyás nélküli összgazdasági érdekképviselés.

A törvényi szabályozás kiemelt jelentőséget tulajdonított a kötelező kamarai tagság megteremtésének. A törvény részletes indoklása értelmében ez elengedhetetlen ahhoz, hogy a kamarák „kellő hatékonysággal és eredményességgel” képviseljék „egy átalakulóban lévő gazdaság fejlődését, a forgalmi viszonyok és az üzleti etika stabilizálódását, a gazdaság önkormányzó mechanizmusainak kiformalódását, a gazdaság szereplőinek információval való ellátását, a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatrendszer kiépülését”.³³ A kötelező tagság mindemellett a demokrácia alapelvét is szolgálja, hiszen a kamarai infrastruktúra kiépítése, fenntartása és az ellátott feladatok révén működtetése jelentős terhekkel jár. Ezt egy nem kötelező tagságú rendszer esetén csak néhányan viselnék, míg a kamarai szervezet haszna minden piaci szereplőt egyenlően gazdagítana. Emellett nyilvánvalóvá vált a törvényalkotó számára is: a teljes reprezentativitás az egyetlen biztosítéka annak, hogy a gazdasági kamarai tevékenység ne rendelődjön alá ágazati-, csoport- vagy egyéni érdekeknek. A független, önálló és pártatlan véleménynyilvánítás – mint az a kamarák véleményéből is kiderült – kizárólag a területének egészét teljes mértékben átfogó gazdasági kamarától volt elvárható.³⁴ Az érvrendszerben szintén meghatározó szerep jutott annak a megállapításnak, hogy az önkormányzatiság alapfeltétele az érintettek tagsága és abban az esetben, ha nem mindenki tag, úgy a kívül maradottak csak elszenvedhetik, de nem befolyásolhatják a döntéseket. Ez az érvrendszer a polgári korszak kamarai modelljére és a német jogrendszer funkcionális önkormányzatiságára volt visszavezethető.³⁵

Az így kialakított kamarai rendszer azonban nem fejthette ki tényleges tevékenységét az ország gazdasága érdekében.³⁶ Már létrejöttékor – az 1994-es parlamenti választásokat követően – a Horn-kormány intézkedései megvontak minden támogatást a létrejövő kamarai rendszertől. Majd 1999-ben az első Orbán-kormány javaslatára megszűnt a kötelező kamarai tagság és az átruházott közigazgatási feladatok ellátása, mely alapjaiban kérdőjelezte meg a gazdasági kamarák hatékony működését és létének értelmét. Ennek vizsgálata azonban már egy más tanulmány feladata.

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatásával készült.

² A kérdésről lásd bővebben: Zachar Péter Krisztián (2010): Kamarai autonómiák a polgári korban. Múltunk. Politikatörténeti folyóirat. 2010/1. 36-61.

³ A kérdésről lásd: Vizi László Tamás: (2016): A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920-2010). L'Harmattan – CePoliti, Budapest.

⁴ Ennek részleteit lásd: Simándi Irén (2014): A gazdasági világválság hatása és válságkezelés Magyarországon 1931-1933. In: Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában. Szerk.: Hervainé Szabó Gyöngyvér – Folmeg Márta. KJF, Székesfehérvár. ill. példákkal szolgál: Koudela Pál (2014): Be- és kivándorló tanárok Kassán 1918 után. In: Bordás Sándor – Glavanovics Andrea (szerk.): Nemzeti és etnikai konfliktusok a Kárpát-medencében a 19–20. században. KJF, Székesfehérvár. 92-106. és Koudela Pál (2010): Mágócsy-Dietz Sándor: mindennapi történet egy egyetemi tanárról. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

⁵ Vö.: Strausz Péter (2004): A magyar kamarák érdekérvényesítő képessége a két világháború között 1920–1938 (különös tekintettel a kereskedelmi és iparkamarákra illetve a mezőgazdasági kamarákra). In: Autonómiák Magyarországon 1848-1998. Tanulmányok. Főszerk.: Gergely Jenő. ELTE, Budapest. továbbá Strausz Péter (2009): A magyar gazdasági kamarák válasza a két világháború közötti válság- és váltás-periódusokra. In: Világméretű pénzügyi és hitelpolitikai válság és Magyarország. Szerk.: Majoros Pál – Zimlér Tamás, MTA VEAB, Veszprém, 2009. 387-406. és Strausz Péter (2011): Szociális érdekegyeztetés és gazdaságirányítás – Útkeresés a két világháború közötti Magyarországon. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: Dobák Miklós. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 165-216.

⁶ Interjú Tóth Imrével, 2007. március 1. A pártvezetés narratíváival kapcsolatban lásd: Simon János (szerk.) (2014): Puccs vagy összeomlás?: 8 interjú volt MSZMP PB tagokkal 1989-ből. Antológia Kiadó, Lakitelek.

⁷ A korszak értelmezéséről lásd: Simon János (2014): Közép-európai átmenetek vagy átalakulások. In: M Kiss Sándor (szerk.): Rendszerváltás 1989: Témák között válogatva. Antológia Kiadó, Lakitelek. 11-39.

⁸ 1989. évi II. törvény. az egyesülési jogról. 1. §.

⁹ Révész Péter – Szakál Róbert (1994): Kézikönyv a gazdasági kamarákról. Novorg International Szervező és Kiadó Kft., Budapest. 121.

¹⁰ Román Zoltán (1993): Érdekképviselések, kamarák, kisvállalatok. a szerző kiadása, Budapest. 20.

¹¹ Lásd ezekre részletesen: Nélküle nincs piacgazdaság. Jövőre kamarai törvény. Közli: *Agrárium* III. évf. 12. és IV. évf. 1. sz. (1992. december – 1993. január) és Kapocs a termelő és az állam között. Születőben a kamarai törvény. Közli: *Agrárium* III. évf. 8. sz. (1992. augusztus).

¹² Gulyás Judit (szerk.) (2000): A vállalkozás szabadsága. A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara 150 éve. a Hajdú-Bihar megyei Kereskedelmi és Iparkamara kiadványa, Debrecen. 9.

¹³ Bruszt László (1994): Az Antall-kormány és a gazdasági érdekképviselések. In: Gombár Csaba – Hankiss Elemér – Lengyel László – Várnai Györgyi (szerk.): Kormány a mérlegen 1990-1994. Korridor Politikai Kutatások központja, Budapest. 209.

¹⁴ Interjú Tóth Imrével, 2007. március 1.

¹⁵ Bruszt, 1994. 208.

¹⁶ Bruszt, 1994. 224-225.

¹⁷ A kérdésről lásd: Zachar Péter Krisztián (2011): A „klasszikus neokorporatizmus” elméleti háttere. In: A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században. Szerk.: Dobák Miklós. L'Harmattan, Budapest. 221-239.

¹⁸ Bruszt, 1994. 225.

¹⁹ Bruszt, 1994. 217. és 224. „Az a tény, hogy a kamarai törvény meghozatala a szakszervezeti törvényeknél jóval kevésbé élvezett prioritást a kormányzaton belül, mutatja, hogy a Kormányon belül kisebbségben voltak azok az erők, amelyek valamilyen koncepcióval rendelkeztek a gazdálkodói érdekképviselésekkel kapcsolatban, vagy amelyek valamilyen 'modus vivendi' akartak volna kialakítani a gazdálkodói érdekképviselésekkel.” Bruszt, 1994. 224.

²⁰ Bognár Nándor (szerk.) (1997): Fejezetek a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara életéből. Kamarapressz, Budapest. 37.

²¹ A kamarai szolgáltatások fejlődéséről lásd: Zachar Péter Krisztián: Die ungarischen Wirtschaftskammern als Dienstleistungsinfrastruktur-Akteure. In: Jahrbuch Recht und Ökonomik des Dritten Sektors 2013/2014 (RÖDS). Der Dritte Sektor als Infrastrukturauteur. Hrsg. Hans-Jörg Schmidt-Trenz – Rolf Stober. Nomos Verlag, 2014. 51-72.

²² Interjú Tóth Imrével, 2007. március 1. valamint Bognár, 1997. 38-39.

²³ Lásd részletesen: Deák Gábor (1997): A szakoktatás beillesztése a kereskedelmi és iparkamara egykori és mai tevékenységébe. In: Dobrossy István (szerk.) (1997): A Kereskedelmi és Iparkamara Miskolcon 1880-1997. a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár kiadványa, Miskolc. 137-139.

²⁴ Az ülést egyben a Pesti, majd Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara centenáriumi 100. közgyűlésének nyilvánították a rendezők és fővédnőként megnyerték Göncz Árpád köztársasági elnököt. Az ülésen részt vett Bod Péter Ákos ipari és kereskedelmi miniszter, továbbá a kamarai küldöttek mellett jelen voltak a Magyarországra delegált gazdaságdiplomata és a gazdasági élet kiemelkedő személyiségei. Bognár, 1997. 40.

²⁵ Vö.: Bognár, 1997. 40-41.

²⁶ „A köztisztviselői önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező szervezet, amelynek létrehozását törvény rendeli el. A köztisztviselői tagsághoz, illetőleg a tagság által végzett tevékenységhez kapcsolódó közfeladatot lát el. A köztisztviselői jogi személy.” PTK 1993:XCII. tc. 65. §. (1) bek.

²⁷ Interjú Tóth Imrével, 2007. március 1.

²⁸ Gulyás, 2000. 10.

²⁹ Révész – Szakál, 1994. 7.

³⁰ A törvény preambuluma értelmében: „Az állam gazdasági szerepvállalásának csökkentéséhez szükség van a gazdasággal összefüggő közfeladatok egy részének az érintettek önigazgatása útján történő ellátására. A magyar nemzetgazdaság korszerű piacgazdasággá való átalakulásának egyik előfeltétele, hogy - az egyesülési jog alapján működő társadalmi szervezetek mellett, azok jogainak és törvényes érdekeinek sérelme nélkül - a gazdaság szereplői által alakított, önkormányzattal rendelkező, az állami igazgatás szerveitől elkülönülten működő szervezetek jöjjenek létre, amelyek törvényi felhatalmazással - és a gazdasági verseny szabadságának tiszteltében tartásával - végzik a gazdaság fejlesztésével, támogatásával, általános érdekeinek előmozdításával kapcsolatos tevékenységüket.” 1994. évi XVI. tc. a gazdasági kamarákról.

³¹ 1994:XVI. tc. 28. §.

³² 1994:XVI. tc. 31. §. A törvénycikk indoklása még egyértelműbben fogalmaz ezzel kapcsolatban: „A gazdasági kamarák jellegüknél fogva nem szolgálhatnak rész-, csoport-, ágazati, szociális (munkáltatói, illetve munkavállalói) érdekek képviseletére, érvényesítésére. Ilyen érdekek képviseletére a magánjogi alapon létrejött gazdasági érdekképviseleti szervezetek hivatottak, a javaslat ezért a gazdasági kamarák számára nem engedi meg az ilyen típusú érdekek érvényesítését.” 1994. évi XVI. törvény indoklása a Gazdasági Kamarákról. Általános indoklás. II. 4.

³³ 1994. évi XVI. törvény indoklása a Gazdasági Kamarákról. Általános indoklás. III. 2.

³⁴ Lásd: Révész – Szakál, 1994. 11-13. és 41-42.

³⁵ Lásd erről részletesen: Kluth, Winfried (1997): Funktionale Selbstverwaltung. Verfassungsrechtlicher Status – verfassungsrechtlicher Schutz. Jus Publicum, Band. 26. Tübingen.

³⁶ A befejezetlen átmenet kérdéséről lásd: Simon János (2007): The Unfinished Post-communist Transition - Short Notes on the State of Post-communist Transformations. Central European Political Science Review 8:(27) 17-26.